

21328.

Isamaa sõda

Wangipõlw Wenemaal 1812—1814.

(Wana sõjamehe erapooletu jutustus).

II.

Nooresoo kirjawara nr. 2.

„Teaduse“ kirjastus, Tallinnas, 1913.

Hind 10 kop.

Nooresoo kirjawara nr. 2.

Isamaa sõda

II.

Wangipôlw Wenemaal 1812—1814.

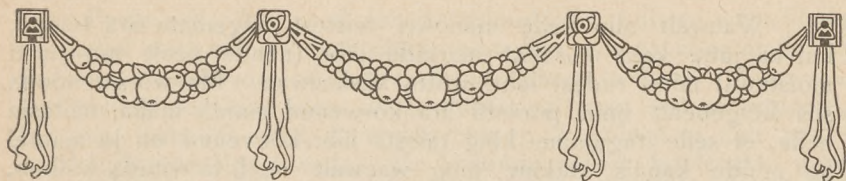
(Wana sõjamehe erapooletu jutustus).

M. Schiffer'i trükk, Tallinnas

ENSV JA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

56124

I. Wangis.

Metsaülem Fleck Hildesheimi ümbrusest oli soldatina Napoleoni sõjawäes sõjakäigu Wenemaale kaasa teinud. Lõpmata wiletsuste ja waewade järele oli ta sõjawäe jäänustega Moskwast kuni Beresinani taganenud ja seal wangi wõetud.

Ta jutustab edasi:

See oli lõuna ajal, kui meie Beresina ääres kasakate kätte sattusime. Peale selle kui nad meil sõjariistad ja ranitsad ära wõtnud, anti meile piigi tõugete ja nuudi hoopide waral mõista, et meie nii kiirelt nende ees jooksma pidime, kui nad ise järel ratsutasiwad. Mitmed minu õnnetuse seltsilistest, kelle täielikult raugenud jõud seda jooksu pikapeale enam wälja ei kannatanud, tehti paiga peal külmaks.

Ma nägin nii siis surma oma silma ees, niipea kui wäsimusest märkigi oleksin awaldanud, ja wõtsin sellepärast kõik jõu kokku, et wõitjate poolt meie kaela rahena maha sadawate nuudi hoopide kohaselt edasi liikuda. Nii jooksin vähemalt kaks tundi edasi, ilma et korrakski peatanud oleksin, kuni Wene sõjawäe juurde jõudsime.

Juba eemalt nägin ma suure hulga wangisid koos ja wene-lasi neil riideid seljast ja taskuid tühjaks rüüstamas. Raske südamega mõtlesin nüüd oma ilusa kasuka ja rahakoti peale, mis mõlemad küll kahtlemata õige wärsti wenelaste kätte üle lähewad. Ma olin wiimase paari päewa jooksul, mis Beresina läheduses mööda saatma olime pidanud, seisma jäänud ja maha jäetud wankrite pealt mitu kallihinnalist asja wõtnud, need aga oma ranitsaga, mille sisse nad peitnud, jälle kasakate kätte kaotanud. Üksnes oma siidi rahakoti, mille sees umbes 8 taalrit Austria kreutserites ja üks krooni-taaler, olin weel päästnud.

Ma otsustasin teda ka siin weel, kui wõimalik, saagihimuliste kasakate käte eest päästa, wõtsin ta westitaskust wälja, pistsin oma kasuka üle tõmmatud, ära kõrwenud mantli waruka woodri wahele.

Waewalt olin selle manöwri teistest nägemata ära teinud, kui ka juba kaks kasakat märkide läbi (nende keelt ma ju ei mõistnud) mind riidest lahti wõtta käskisiwad. Ma wõtsin nõnda siis kõigepealt oma poolelti ära kõrwenud mantli maha, näitasin neile, et selle tagumine külg täieste läbi kõrwenud on ja mantel ka muidu kaunis katkine ning waewalt weel tarwitada kõlbab, mille peale nad mulle mõista andsiwad, et selle aga maha lume peale pean panema. Siis kiskusiwad nad uue kasuka, mundri, westi ja särgi kärsitult ja imestusewäärt wäledusega seljast ja otsisiwad hoolsaste kõik taskud läbi, isegi katkiste saabaste seest otsisiwad nad warandusi. Siis wiskasiwad nad mul westi ja kõrwenud mantli kätte tagasi, wõtsiwad särgi ja teised riided omale ning jätsiwad mind paljaks rüüstatult seisma.

Külm oli jällegi hirmus kangeks läinud, nii et ma westi ja mantli ruttu selga tõmbasin, et ennast vähemalt natukegi kaitsta; siis aeti mind ülejäänud õnnetute wangide juurde. Kuna kasakad mulle isegi kaelarätkut alles ei jätnud, siis pidin ootama, et järgmisel ööl ära külman. Kerge on aru saada, et minu mõtted just mitte kõigerõõmustawamad ei olnud. Ma pidasin ennast juba surmale langenuks, ja tume meeleheitmine wõttis minus wõimust.

Meie pidime kasakate saatel Wene sõjawäe wahelt läbi marsisima; hästi toidetud ja soojas riides waenulikud soldatid, kes pealegi vähem külma all kannatasiwad, sest et nad sellega harjunud oliwad, wahtisiwad meid imetlemisega ja ei lasknud pilkamist ega hirwitamist puududa. Ka waenlaste kindralitest tulime mööda. Kui ma kindralisi nende hiilgawates mundrites ja tublide hobuste seljas nägin, tuletasin raske meelega Napoleoni ja tema weel hiilgawamat saatkonda meelde, ja ka wõitused, mis keiser ennemalt saanud. See kõik oli nüüd möödas. Minu senine elu paistis nagu paljas unenägu olewat, — ja ma mõistsin, et mul ainult weel saatuseks on warsti surra wõi kirjeldamata õnnetusse sattuda. —

Et mul muud enam oodata ei olnud, otsustasin weel kord pääsemist otsida enne kui ennast päriselt kadunuks annan. Ühe hüppega murdsin ma ennast kasakate wahelt läbi, ja minu peale mahasadawatest hoopidest hoolimata, jooksin Wene kindralite juurde, kes minu julguse üle mitte wähe ei imestanud.

Arwates, et ometi üks nendest Saksa keelt mõistab, hakkasin nendega sel keelel kõnelema, kuna palusin, et nad mind parem kohe maha laseksiwad, sest et minu raugenud, alasti ja näljast kuiwetanud keha ometi enam seda waewa ja kõledat külma wälja ei kannata. Ma hüüdsin ühe eelmises reas seiswale, kellel autähtedega üle külwatud rind teda peakindraliks tunnistas: „Herra kindral, ma olen kindel, et Saksa keelt räägite; olge armuline ja käskige mind maha lasta!“

Peale selle, kui need sõnad ütelnud, olin, tuli see wana kindral, kellel rind aumärkidest säras, minu lähemale ja ütles mulle, et ma soowi awaldata, mida wenelased täita ei wõiwat. Kuna ma aga pealegi sakslane olen, siis hoolitsetawat minu eest pärastpoole, kui olud seda lubawad, paremini, praegu ei wõiwat ta aga mulle miskisugust eesõigust anda. Ma kordasin sellest hoolimata weel kord oma palwet, kuna ma mantli õladelt tõmbasin ja piigi tõugetest ning nuudi hoopidest lõmastatud selga näitasin ja sealjuures tähendasin, et ma niisugust metsikut ümberkäimist, nagu wangiwõtmisest saadik, mulle osaks langenud, enam wälja kannatada ei wõi ja tuhat korda parem juba maha lastud saada on, kui pikkade piinade läbi ikkagi wiimaks elu kaotama pean. Pilk minu läbi pekstud selja peale näis wanas kindralis kaastundmust äratawat ja ta käskis mind oma järele tulla.

Selle peale sammus ta kolme noorema kindraliga umbes 50 sammu eemal seiswasse laudadest kokku löödud ja peale pillutud mullaga külma wastu kindlaks tehtud hoonesse, mida kaks küünalt walgustasiwad ja mille ühes nurgas sojendaw sütetuli leegitses. Selle hoone läheduses seisiwad hulk wankreid ja regesid suurte nõude, leibade ja jahukottide koormaga. Oh, kui kaua ei olnud ma enam täidetud kottisid näinud, ja kui imelik ja wõõrastaw tuli see mul ette, kui siin hästi toidetuid, terweid mehi nägin, kes sõjalaulusid laulsiwad, ja hobuste hirnumist ja trampimist kuulsin.

Kui ma kindralitega sellesse hoonesse astunud olin, kästi mind istuda, ja see peakindral küsis minu käest, missugusest maa-konnast Saksamaalt olen. Ma wastasin temale: „Hildesheimi würstkonnast,“ mis temale igatahes wist täieste tundmata oli. Selle peale wastasin tema järgnewate küsimuste peale, et Prantsuse sõjawägi ilma toidumoonata on, ja et keiser Napoleon meist juba ammu lahkunud on, ja et ma ei tea, kas ta ülepea weel sõjawäe seas wiibib. Kuna ma nüüd sellega ühtlasi tunnistasin, et ainsaks toiduks mitme nädala jooksul üksnes halb hobuseliha oli olnud, pandi mulle kohe suur leib, pudel wiina ja joogiklaas ette. Wana kindral sundis mind sööma, kusjuures ta ennast selle üle pisut tuseselt wälja paista lasi, et ma temale ütelda ei teadnud — wõi, nagu tema kahtles — ütelda ei tahtnud, kus Napoleon wiibib, kuna ta ise waewalt tunni aja eest ometi ustawaid sõnumeid saanud, et keiser Beresina läheduses, nii siis seal, kust ma tulnud, wiibiwat. Kuna ma aga tõeste ei teadnud, mis Napoleonist saanud oli, kinnitasin weel kord, et ma selles asjas kindrali rahuldada ei wõi, muidugi ei wiiwitaks ma kõike ütlema, mis tean, osalt tänuwõlglasena, osalt sellepärast, et meie, sakslased, üksnes wastu tahtmist ja sunnitult Napoleoni sõjawäe seas Wenemaale oleme tulnud. Ka wõin ma kinnitada, et prantslaste seas päris korralagedus walitseb, üksteisest ei hoolita, ja Beresina äärde nii palju

inimesi on kogunud, et wõimata oleks selle rahwamurru seast keisrit üles leida, kui ta ka seal wiibima peaks. Neid sõnu näis kindral uskuwat, ja ta sundis mind mitmel korral sööma ja jooma, walas mulle ise õlleklaasi täie wiina, andis selle mu kätte ja ütles:

„Kui sa ei tea, kus teie keiser wiibib ja temast maha jäetud oled, siis tühjenda see klaas meie keisri terwiseks wälja, kelle kaitse all sa nüüd olema saad.“

Mul oli tõeste ükskõik, kelle terwiseks sel silmapilgul juua, — ma oleksin kas wõi kõikide kurjade waimude terwiseks joonud, kui mind aga sel tingimisel jooma oleks pandud. Sellepärast wõtsin klaasi, tõusin püsti ja ütlesin:

„Ma joon keisri Aleksandri, tema kõrge perekonna, tema wäeülemate ja terve tema sõjawäe terwiseks!“

Nende sõnade järele jõin ligemale poole klaasi tühjaks, kuna wana kindral teistele ümberseisjatele minu sõnu ümber tõlkis. Kui ma pooleni tühjendatud klaasi jälle laua peale panin, tuli üks noor, suur mees, autäht rinnas, minu juurde, ulatas klaasi kärsitult jälle mulle tagasi, ja andis mulle märkide läbi mõista, et klaasi põhjani tühjendama pean, mida siis ka hädasunnil tegin.

Waewalt olin klaasi tühjendanud, tundsin ennast kohe juba pisut joobnud olewat, sest et hulgal ajal wiina polnud maitсенud, ja kui wana kindral selle peale minu käest küsis, kas ma veel nõuan, et mind maha lastaks, palusin luba edasi elada ja tema teenistusesse astuda, et temale oma täielikku tänutundmust tõendada wõiksin. Wana kindral kiitis minu head tahtmist, ütles mulle aga, et tal enesel küll midagi minu teenistusesse wõtmise wastu ei olewat, kuid wali keiserlik käsk keelawat niisuguse asja ära; siiski olla wõimalik, et wangi wõetud sakslastele warsti wõimalus antakse, iseäralisesse Wene polku teenistusesse astuda. Esiotsa pidawat ma aga teiste wangidega ühes Sise-Wenemaa poole edasi marssima. Selle peale laskis ta oma teenija minu haawu selja peal soojaks tehtud wiinaga pesta ja kinkis mulle Wene mütsi, kaelarätiku ja kasaka mantli, et paremine külma wastu suudaksin pidada. Ühtlasi anti sellele ülemale, kes wangiwoori saatma pidi, minu jaoks 10 rubla ja kästi teda mulle selle raha eest paremat rawitsemist muretseda ja pealegi minuga wõimalikult lahkelt ümber käia. Kohase tänuga selle suuremeelse heateo eest jätsin ma kindraliga jumalaga ja rippusin nüüd üksinda weel wangiülemast ära. See sammus minuga weel umbes weerand tundi läbi Wene sõjawäe, ja nüüd alles nägin ma jälle oma õnnetuse-seltsilisi hunikus koos. See oli südantlõhestaw pilt; suurem osa nendest oli poolalasti, kõik wiimase wõimaluseni jõuetud, ja nad wärisesiwad nälja ja külma käes. Wangiülem, kes sõjawäes muidu majoriks oli, ütles mulle, et terwes wangiwooris umbkaudu lugemise järele 2800 meest olla.

See mees nimetas mulle ka siis nende kindralite nimed, kelle juurest praegu alles lahkunud olime. Wanem kindral paljude autähdedega olnud marshal Kutusow; noorem keisri wend, suurwüst Konstantin. Teiste kindralite nimed olen unustanud. Ühtlasi jutustati mulle, et juba mitmed wangid nende kindralite juurde jooksnud et toore ümberkäimise wastu abi ja armu paluda, kuid suurwüst Konstantin torkanud nad paiga peal mõõgaga läbi.

II. Wiletsuses ja surmas.

200 kuni 300 kasaka saatel pidime nüüd teele asuma. Aga paljud wangid ei suutnud paigastki liikuda, teised jälle langesiwad maha ja saiwad surma läbi wiletsusest päästetud. Sel kombel wiibis äraminek tunnist tunnini, ja kui meie wiimaks liikuma hakkasime, oli juba nii hiljaks jäänud, et waewalt weel kaks tundi teel wõisime olla.

Esimesel ööl jäime ühe metsa äärde laagrisse, ja ükski wangidest ei tohtinud sealt pisutki eemale minna, kui ta maha lastud saada ei tahtnud. Juba sel esimesel ööl pidas surm rikkalikku lõikust. Tuld ei tehtud, ja kudas wõisiwad need wiletsad, kelle terwis ammu juba rikutud ja kellel tume meeleheitmine ja koduigatsus südames närimas, waljule Wene külmale wastu panna? Ma wiibisin majori lähedal, kes omale ühe kiwi huniku taha tule üles oli lasknud teha ja ennast ka seestpoolt tubliste wiinaga küttis, kusjuures ta ühtelugu kasakaid söimas ja neid hästi walwata käskis, kuni wiimaks sügawasse unesse suikus. Öö oli waikne ja tähed paistsiwad selgeste. Hea meelega oleksin ka mina maganud; aga minu walud ja minu rahutu waim, kes kord kõiki wangipõlwe koldusi ette maalis, sealtsamast jälle kodumaal wiibis, takistasiwad mind selles. Aegajalt kuulsin ma õnnetuse-seltsilaste kaebamist ja hädaldamist, kes kasakatest ümber piiratud oliwad, nende tumedat needmist, nende tasast wingumist, läbilõikawat karjatust, siis oli kõik jälle wait nagu haudas.

Ja surm oli see ka tõeste, kes kord siin, kord seal nende õnnetute ahastusele lõpu peale tegi. Järgmisel hommikul oli külmanute surnukehasid hunikutekaupa metsa ääres; meie teised pidime edasi marssima ja harjusime nüüd sellega warsti, et peaaegu iga tund üks maha kukkus ja hinge heitis.

Ma omalt poolt ei jätnud küll majorit, kes kahjuks wähe Saksa keelt mõistis, ühtelugu palumast, et ta waeste wangide saatust pisut kergitaks ja selle eest hoolet kannaks, et nende õnnetutega enam nii toorelt ümber ei käidaks; aga asjata: tema süda ei tundnud osawõtmist, ja ta wastas mulle harilikult minu tungiwate

ettepanekute peale need lühikesed sõnad: „sakslased — head inimesed, prantslased — sabaaki (koerad).“ Kui mina siis ütlesin, et suurem hulk wangisid sakslased on ja ainult väga vähe prantslasi siin leidub, ei uskunud ta minu sõnu ja jäi oma „prantslased — sabaaki“ juurde.

Sinna juurde seltsis veel see asjalugu, et neile õnnetutele esimesed neli päewa läbi sugugi toidupoolist ei antud, ja kui meid sõjawäe tee pealt kõrwale wiidi, ei olnud meil ka enam võimalust enestele kärwanud hobuste liha leida. Ma ei suuda praegu veel mõista, kudas nii paljud seda veel wälja kannatada wõisiwad, ja sel korral ei imestanud mind sugugi, et esimesel paaril päewal peale meie wäljamarssimist wangide hulk poole peale kokku sulas.

Alles kolmandal päewal leidsime ühe küla, mis sõjakoledusest puutumata jäänud. Meie süda hakkas rõõmsamine põksuma, kui majasid ja suitsewaid korstnaid silmasime. Meie lootsime kindlaste siit ometi pisut toidupoolist ja wiimaks kord ka sojemat magamiseaset saada kui wäljas lahtise taewa all. Aga meie petsime endid kahjuks; toiduainete ja soendawa ulualuse asemel sadas meile külaelanikkude poolt sõimu ja hirwitamist kaela, ja nad oleksiwad meid peksnud ja isegi maha löönud, kui kasakad meid kaitsenud poleks.

Küla läheduses asusime jällegi ühe wäikse kõrgustiku peale laagrisse; mina leidsin siiski majoriga küla otsas ühes talumajas korterit, kus mul aga suitsu ja putukate all kangeste kannatada tuli. Ka pidin ma ennast hoolsalt talupoegade silmade alt eemal hoidma, sest et need nõuks oliwad wõtnud, mind ilma pikema jututa maha lüüa. Major oli nagu alati tugewaste pudelit pigistanud ja puhkas warstigi sügawas unes, kuna mina terve öö läbi rahu ei suutnud leida. Alles teisel hommikul hilja lahkusime siit küla alt, ja jällegi jäi palju surnuid maha.

Peale selle kui kaks tundi marssinud olime, jõudsime ühte wäiksesse linna. Wangid hädaldasiwad ja karjusiwad walju häälega, kui sealt läbi sammusime, siis läksime veel kaunis laiaist jõest üle ja asusime linna idapoolsele küljele laagrisse. Seekord käis meie käsi siiski paremine kui waremalt. Selle linnakese elanikud, suuremalt osalt juudid, tundsiwad osawõtmist meie üliwiletsa seisukorra wastu; waewalt olime tunni aega laagris olnud, kui nad meile ka juba leiba ja liha tõiwad ja kasakate söimamisest ja wastupunnimisest hoolimata isiklikult wangide wahel ära jaotasiwad. Sealjuures püüdsiwad nad wangide käest salaja selle eest hõbeja kuldasu wälja wahetada. Selle linna ääres, kus meie 3 päewa ja 4 ööd wiibisime, tehti ka wangidele mitmes paigas ja korralikult tuli üles.

Kui meie sealt ära marssisime, saime aga teise ülema, sest et meie major liiga suurest joomisest haigeks oli jäänud. See oli juba elatanud mees ja ei mõistnud sõnagi Saksa keelt ja ei olnud

ka senise ülema käest miskit raha ega soowitusi minu jaoks saanud ning määras mind sellepärast teiste wangide hulka, ja ma olin sunnitud kõiki neid hirmsaid wiletsusi kaasa tegema.

Ma olin seni kolme oma tuttawat ja sõpra, nii palju kui jõudsin aitanud; see pidi nüüd lõppema, sest et mul nii palju iseenese eest hoolitseda tuli, et teiste peale mõteldagi ei saanud. Siiski hoidsime neljakesi, nii hästi kui see läks, kokku.

Uue ülema käsu peale walwati meid nüüd weel waljemine kui ennemalt, sest et siin laagris mitmed wangid katset oliwad teinud juutide abil ära põgeneda. Üks poolakas, kes jälle kinni püüti, surmati teiste silma all hirmutamiseks toorel kombel ära. Niisugune jooksik seoti nimelt ree taha kinni, kasak istus ree peale, andis hobusele piitsa, teised kasakad jooksiwad järele ja torkasiwad nii kaua oma piikidega õnnetut ohwrit, kuni see hirmsate walude all ja luust ja lihast läbilõikawalt karjudes hinge heitis.

Wangide seas oli peaaegu igasugusest rahwusest inimesi, poolakad oliwad nende seast ainsad, kes seda koledat ümberkäimist wõrdlemisi hõlpsamine wälja kannatasiwad. Nad oliwad selle kliima ja eluwiisiga paremine harjunud ja pealegi oliwad nad selle asja poolest hulga meist ees, et nii palju Wene keelt mõistsiwad, et kasakatega vähemalt mõnegi asja ära seletada wõisiwad.

Meie teekond wiis läbi laiade tühjade steppide, mis, nii kauget kui silm ulatas, lumega kaetud oliwad. Üksnes harwa nägime eluhooneid ja inimesi ja pikad, külmad ööd pidime alati lahtise taewa all mööda saatma. Mõnes kohas wedasiwad küll ka talupojad põletispuid kokku, nii et ööseks tule üles wõisime teha; siiski ei jatkunud seda nii paljude inimeste jaoks, harwa kui keskööni jatkus, ja kõwa hommikuse külma ajal olime alati ilma tulelõkketa. Sealjuures marssisime päewas suuremalt osalt üksnes kolm tundi, ja siis jäime jälle paigale ning saime kõige rohkem iga kolme päewa tagant tüki jämedat leiba ja kõrwaliseks alati mõned hoobid nuudiga. Ei olnud sellepärast imeks panna, et selle eluwiisi ja metsiku ümberkäimise tõttu igapäew ikka mõned wangid hinge heitsiwad ja et wangide hulk 12—14 päewa pärast juba kahe kolmandiku wõrd oli kahanenud.

Ma nägin ära, et ka mina kauem enam neid wiletsusi wälja kanda ei jõua, ja wõtsin sellepärast ette esimesel wõimalusel põgeneda. Küll tundsin ma niisuguse põgenemise hädadohtusid wäga hästi. Maakond oli täieste tundmata, Wene keelt ma ei mõistnud, ja kahtlemata oleksiwad selle maa elanikud mind warem ehk hiljem jälle wangi wõtnud; ja minu saatus wõiks weel halwemaks minna kui ta praegu oli; nad wõiksiwad mind ju ka paiga peal maha lüüa. Kuid nii wõi nii, ma tahtsin seda igal juhtumisel katsuda, tulgu, mis tuleb. Ma kõnelesin oma tuttawatega selle asja läbi ja seletasin, et meid ikkagi warsti surm ootab, kui kauem nii-

suguse ümberkäimise alla jääme. Ainuke asi, mis meile veel elulootust annab, oleks põgenemine, olgugi ta veel kaks korda hädaohtlikum kui praegu näitab. Aga ainult üks nendest, kütt Wangemann, heitis minu nõusse, mõlemad teised, Keufel ja Talleur kartiswad kangeste neid piinasid, mis siis maitsta saawad, kui neid kinni püütakse, ja lootsiwad, et meie teekond nüüd ikka warsti juba lõpeb. Ma ei püüdnud ka rohkem nende peale käia, sest niisuguste hädaohtlikkude etteiwõtete juures on ikka parem, kui igaüks ise oma saatuse üle otsustab ja tal ka teiste elu eest wastutada ei ole.

Wahepeal läks üks päew teise järele ilma et võimalust põgenemiseks oleks juhtunud; kuna meie arw ühtelugu kahanes, siis wõisiwad kasakad, kes meid nüüd isegi ilma leiwata jätsiwad, veel kindlamalt sisse piirata, ja põgenemise peale polnud mõeldagi. Nälg möllas hirmsaste meie seas, ja kui ma neid täielikult kõhnasi kogusid nende werejanuliste silmadega nägin, kartsin ma sagedaste, et wangid üksteise kallale kipuwad ja nagu metslased inimeseliha sööjateks saawad.

Mul oli nüüd õnneks, et oma rahakoti päästnud olin ja läikiwaid kreutserisi, mis üsna Wene hõberaha sarnased, käima wõisin panna. Iga kord, kui meie tee mõnest külast mööda wiis ja talupojad, nagu nad seda harilikult tegiwad, meie ümber kogusiwad, andsin ma märkide läbi mõista, et näljane olen, ja näitasin sealjuures salaja hõberaha; ma sain siis ka harilikult ikka natuke leiba. Siiski pidin seda talitust kõik kasakate ja oma õnnetuse seltsilaste eest hästi salaja hoidma, et nad mul mitte leiba käest ära ei kisuks, nagu see mõnikord sündiski. Kui nii õnnelik olin olnud, et sel kombel salaja toidupoolist osta olin saanud, siis jagasin seda oma sõpradega ja pikendasime sel kombel oma elu ikka päewast päewa.

Peale selle kui meie jälle kord kaheksa päewa edasi marsinud olime, trehwasime ühte suurde külasse, kus ka üks mõis oli. Mõisa hooneid ümbritses suur, kõrge aed. Sinna hoowi peale aeti meid lumetuisuga. Umbes pooletunni pärast saime kuulda, et sakslased kõik ühe iseäraldi wärawa kaudu rohuaeda peawad koguma, kus mõisaherra ise neid leiwa ja wiinaga wõõrustada tahab. Meiest, sakslastest, wõis umbes veel 120 meest elus olla, kes aga kõik haiged ja wiletsad ja oma noorusest hoolimata suuremalt osalt enam vähem wigased oliwad. Siia juurde tuli veel, et igaüks, nii hästi kui see võimalik oli, ennast igasugu riidenarude läbi walju külma wastu kaitsta püüdis. Teel otsa saanud wangide surnukehad riisuti elusse jäänute poolt nii suure ahnusega paljaks, et selle juures sagedaste tüli ja riidu ette tuli. Mõisnik tundis küll wist meie wiletsaid nälginuid, räbalates kogusid nähes osawõtmist, ja ta ei lasknud siis ka heast leiwast ja wiinast puudust tulla, iseäranis, et ta, nagu ise ütles, kindlas arwamises oli,

et sakslased sellesse sõtta üksnes wastu tahtmist tulnud ja nad oma wiletsuses süüdi ei ole. Meie wangiwõtmisest saadik oli see esimene kord, et ilma nuudi hoopideta natuke toidupoolist saime.

Heasüdamlise mõisniku lahkusel oliwad aga paljude wangide kohta halwad tagajärjed; wiina wõtmine oli meile kõigile harjumata asi, ja kuigi seda just mitte ei tea kui palju ei saadud, jäiwad siiski kõik joobnuks. Kui meil nüüd hea, kuiw ja warjatud magamisepaik oleks olnud, siis poleks sellel peatäiel ehk halbu tagajärgi olnud; aga meid aeti kui karielajaid jälle õue teiste wangide hulka tagasi.

Sellest kindla aiaga ümber piiratud õuest wäljapääsemise peale polnud mõteldagi ja sadust, külma ööd siin ilma tuleta mööda saata — tuld ei wõinud nimelt sellepärast teha, et hooned liiga lähedal oliwad — ei olnud tõeste mõnus. Mina wõisin seda siiski weel ennem wälja kannatada, kui paljud teised minu õnnetuse-seltsilastest, sest et mul ikka weel see kasaka mantel oli, mille Wene kindral mulle kinkinud, ka olin ma teekonna puhul surnute ümbert rätikuid ja närusid korjanud ning neid kaela ja keha ümber mähkinud, et aga soojem oleks.

Kui lumesadu wastu ööd üle jäi, taewas selgeks ja ilm kõl-külmaks läks, tänasin oma südames weel kord sõbralikku Kutusowi kasaka mantli eest, mis mind nii mitmel korral juba hädast aitanud ja mul iseäranis weel sel ööl elupäästjaks pidi olema. Ma palusin oma kolme sõpra täna öösel wõimalikult kokku hoida, sest et prantslased ja poolakad, kes mõisniku poolt wõõrustamata jäänud, sakslasi sajatasiwad, ja sellepärast oli mul põhjust karta, et wangide seas ehk riid ja kiskumine lahti lähewad. Kuna sakslased joobnud, teised jälle wihased ja kadedad oliwad, siis läks minu kartus warstigi täide. Poolakate ja prantslaste suust kuuldus ikka sagedamine ja waljumine söimamisi ja sajatusi; sakslased ei olnud ka laisad wastama, ja warsti oli peksmine täies hoos. Kasakad sellest ei hoolinud; neil oli ükskõik, kui palju wangisid wiimaks pärale jõuab, kui nad aga elusalt lipsama ei pääse.

Üleüldisest segadusest hoolimata läks minul ja minu sõpradel esiotsa õnneks kokku jääda ja poolakate ja prantslaste kallaletükkimise eest kõrwale hoida. Kui aga ilm ikka pimedamaks läks, kaotasime wiimaks üksteist silmist, ja nii siis otsustasin mina, ilma et teiste larmitsemisest oleksin hoolinud, omale wähegi mõnusat magamisepaika otsida. Ma leidsin ka warsti kahe kuuri wahelt ühe paiga, kus vähemalt kuiw ja pisut tuulewarju oli, sest mõlemi kuuri katused ulatasiwad sellel kohal peaaegu wastamisi. Waewalt olin ma aga ennast hästi mantli sisse mähkides sinna maha heitnud, kui ka juba teised siit ööseks ulualust otsima tuliwad. Nad heitsiwad tihedalt minu kõrwa; warsti tuli weel uusi mehi, ja tungimine läks ikka suuremaks, nii et ma aegajalt, et mitte ära

lambuda, teiste magajate peale ronisin ja nii katusele ikka lähemale jõudsin. Selles seisukorras õladest saadik elusate ja surnud inimeste seas nagu silk tündris, pidin terwe pika, külma õõ mööda saatma, ilma et ennast kõigewähematki liigutada oleksin saanud.

Ehk ma küll juba kõiki laadi wiletsustega harjunud ja üliwäsinud olin, ei saanud ma siiski silma kinni. Kord heitis üks põigiti minu peale, kelle jälle oma pealt, nii hästi kui see läks, ära weeretama pidin, kui mitte ära lambuda ei tahtnud; kord kostis õue pealt metsik müra ja hirmus sajatamine; ma kuulsin haigete hädakisa, surijate poollämbunud õhkamisi, kisklejate mõirgamist; sinna wahele kostis ajuti kasakate wahihüüd.

Minu seisukord oli see kord tõeste kurb; seni olin ma küll ikka õnnelikult surma suust pääsenud, aga kas ei oleks parem olnud, mõtlesin ma endamisi, Moshaiski lahinguwäljal sõjamehe surma surra, kus seda needmisewäärt ümberkäimist wälja kannatada ja wiimaks ikka ehk nagu koer kuskil aia ääres hinge heita?

Niisugused ja teised sarnased kurwad mõtted peletasiwad une mu silmist.

Sellepärast olin rõõmus, kui wiimaks hommik jälle kätte jõudis ja kasakad oma „edasi!“ kõlada lasksiwad, missugust käsu sõna nad ikka nuudihoopidega rõhutasiwad.

Üksnes kõige suuremate jõupingutustega läks mul õnneks siit inimeste kuhjast wälja rühkida, ja kui ma wiimaks maha sain, leidsin, et were ringwool külma ja teiste kehade litsumise all jalgades seisma oli jäänud, nii et esiotsa jalad külma wõetud arwain olewat.

Umbes kaks kolmandikku nendest, kes siit kuuride wahelt ulualust oliwad otsinud, oliwad sel hirmsal ööl otsa saanud; aga ka teistel ei olnud käsi parem käinud kui meil.

Üleüldine hädakaebtus tõusis terwes hoois.

Poolakad oliwad õõ pimedust ja joobnud sakslaste sügawat und oma kasuks tarwitades wiimastelt palju riidehilpusid ära riisunud. Kaks oma sõpradest, Keufeli ja Talleuri pidin ma siia õnnestust toowa õue peale maha jätma; Keufelil oliwad kõik riided ära riisutud ja Talleur oli ära lämbunud.

Nii siis jäi mul minu tuttawatest ainult weel kütt Wangemann üle, kes õõ mõisa trepi all mööda saatnud oli.

III. Põgenemise plaanid.

Meie marssisime nüüd nagu senigi 3 tundi päewas; puhkepaigaks juhatati meile see kord üks surnuaed. Niihästi kapteni kui ka kasakate inimlikud tundmused näitasiwad üsna nüriks läinud

olewat; sest ehk küll kaptenile wist waljuks kohuseks oli tehtud wangidele iga päew pisut toidupoolist muretseda, anti seda siiski üliharwa ja korratult, ja ma olin rõõmus, kui siin ja seal mõni kord salaja tüki leiba sain osta.

Wõis umbes 20. detsembril olla, kui meie hirmsas wiletsuses ja koleda külmaga ühe kaunis suure linna alla jõudsimel. Meie lootime kindlaste siin kord ometi ulualust saada; aga ka siin pidime linna äärde kõrgustiku peale laagrisse asuma.

Wangisid wõis ülepea weel 400 meest järele jäänud olla, ja kasakatel oli sellepärast kerge meid tihedalt sisse piirata, et iga 10 sammu peal üks waht seisis, ja meil nii siis wõimata oli nende wahelt läbi pääseda. Wahtisid wahetati külma pärast iga tunni tagant ja peale selle liikus üks wahisalk weel alati läbi laagri.

Esimesel päewal, mis laagris mööda saatsime, ei saanud meie midagi süüa; järgmisel hommikul aga anti meile igapähele tükk jämedat leiba. Wahepeal oli minu raha kõik otsa saanud, üksnes krooni-taaler oli weel järele. Kui ma sõbra Wangemannile, kes niisama nagu mina weel wõrdlemisi hea terwise juures oli, sellest teatasin, arwas ta, et meie nüüd küll wist iga päew tüki leiba saame, ja et see aeg ka wist enam kaugel ei ole, kus meid kuhugile warju alla toimetatakse, kui meie kõik mitte külmale ja näljale ohwriks ei pea langema. Mina olin sellesamas arwamises, aga meie petsime endid mõlemad. Meie jäime mitu päewa siia ahastuse, meeleheite ja surma orgu laagrisse, ilma lootuseta lunastuse peale; sealjuures läks ilm ikka külmemaks, ja lund sadas suurel hulgal, nii et iga tund surm silma ees seisis.

Kui meie umbes 4—5 päewa siin mööda saatnud olime, tuliwad mitmel korral mitmed inimesed saanidega sõites meid siia waatama, sagedaste suurtes seltskondades; wahi peal seiswad kasakad ei lasknud neid aga üsna laagri lähedale, mis neid osawõtlikka inimesi siiski eemale ei heidutanud, waid neid tuli iga päew ikka suuremal hulgal, ka tõiwad nad saia korwidega kaasa. Kuna nad seda aga üksikult iga ühele ära jaotada ei saanud, siis wiskasiwad nad saiad meie keskele. Kuigi nüüd lahketel andjatel üksnes soow oli olnud oma andide läbi meid, õnnetuid wangisid, kosutada, tõi see nende kaastundmus paljudele meie seast surma. Saiade korjamisel, kus tugewamatel eesõigus, tõrjuti nõrgemad eemale, jah, löödi maha, kui nad uut katset tegiwad. Peaaegu iga kord saiwad poolakad, kelle terwist ja jõudu külm, millega nad eluaja harjunud, nii palju ei nõrgestanud, meie, wangide keskele wisatud saiad omale. Siiski oli minu sõbral Wangemannil ka üks kord õnneks läinud paar saia kätte saada, mis ta truult minuga jagas; mina ise selle rüselemise hulka ei tahtnud tungida.

Krooni-taler oli mul ikka weel alles; ma ei raatsinud teda weel tüki leiwa eest ära anda. Ühel hommikul sammus üks kasaka

riides mees meie wahelt läbi ja näitas kord ühele, kord teisele Wene waskraha, mis ta hõbeda ja kulla wastu wahetada tahtwat. Esiotsa ei usaldanud ma seda kaupa, sest et teda kasakaks pidasin; kui ma teda aga Saksa keelt kõnelema kuulsin ja ta mulle ütles, et ta weel enne koitu salaja meie sekka hiilinud ja juut on, näitasin talle oma krooni-taalrit. Ta ütles mulle, et seda raha ainult wana hõbeda hinna eest tarwitada wõib, ja andis mulle selle eest 42 Wene pjatakki (5 kopikat, 20 pjatakki — 1 rubla). Ta kinnitas mulle sealjuures, et üksnes hale süda teda wangide sekka ajanud, sest ta kuulnud, et nende seas ka mõned juudid olla. Kuni ta seni aga weel ainustki juuti pole leidnud, siis tahtwat ta seda raha, mis tal kord juba kaasas, teiste asjade wastu ümber wahetada, kusjuures ta tähendas, et iga pjataki eest tüki saia saab. Warsti peale selle hiilis ta salaja jälle minema.

Umbes 100 sammu meie laagrist eemal seisis suur laudadest kuur. Ühel õhtul, kui külm õige käre oli, tormasiwad poolakad selle kuuri juurde ja neil läks ka õnneks üht seina maha kiskuda ja laudu kaasa wõtta; kuid enne kui nad laagrisse tagasi jõudsiwad, oliwad kasakad nad maha nottinud. Selle poolakate mässu pärast ei antud meile nüüd enam terwel õhtul puid. Et endid ometi kudagi wiisi kõleda põhja-ida tuule wastu kaitsta, ladusime surnukehad üksteise otsa ja saime sel kombel vähemalt iselaadi kaitsewalli. Järgmisel hommikul oli aga pool osa wangidest külmanud. Kui meie wahid seda külma hirmsat mõju nägiwad, wedasiwad nad kiireste puid paigale ja nüüd tehti mitmes kohas tuled üles. Ka ilmusiwad sel päewal jälle mõned saanid saiadega, mis endisel kombel ära jaotati. Minu sõber Wangemann oli jällegi ennast sinna rüselemise hulka julenud segada, tuli aga tühja kätega tagasi ja kurtis mulle, et üks poolakas talle puuga nii wõrd tugewaste pähe löönud, et ta meelemärkuseta maha kukkunud ja nüüd weel kanget walu tunneb.

Sellest tunnist saadik kadus tal julgus, mis teda seni ikka weel elustanud oli, ta sai ükskõikseks teda ümbritsewate hädaohtude wastu; kui ei raatsinud ta ennast enam tule juurest eemale nihutada, nii et ma päris muresse tema pärast jäin. Kuna ma ka ise ikka rohkem külma ja nälja tagajärgi hakkasin tundma, siis otsustasin vähemalt weel üht katset kindlast surmast pääsemiseks teha ja Wangemanniga seltsis ära põgeneda. Ma tõmbasin ta sellepärast tule äärest eemale ja teatasin talle oma otsust; aga ta oli juba sedawõrd julguse kaotanud, et mul alles suure waewaga korda läks teda oma nõusse meelitada. Meie tegime nii siis maha, et järgmisel ööl seltsis põgeneme.

Agas kudas oli wõimalik siit ilma nägemata wälja pääseda? Juba öösel enne seda olin ma, kuna meie ilma tuledeta olime ja äge külm mind ringi uitama sundis, tähele pannud, et wahti pida-

wad kasakad ühe nelja jala kõrge aia taga lamasiwad, kus omale suure tule oliwad teinud ja üksnes siis üle aia ja ringi waatasiwad, kui hüüe „karaul!“ nendeni jõudis. See hüüe käis järgemisi terwe öö läbi ühest kasakast teise ja wahepeal, enne kui „karaul“ ringi jõudis, oli tõeste wõimalik põgeneda. Ma otsisin nüüd ühe leiwamüüja üles, et pisut toidupoolist osta, et nälg juba kohe esimesel päewal meie põgenemist ei takistaks, ja walisin need kaks wahisoldati seisupaika wälja, mille wahelt kõige kergem põgeneda oleks olnud. Siis läksin ma Wangemanni juurde tagasi, et seda kõik temale teatada.

Ma ei leidnud teda aga enam sealt tule äärest, kuhu ta maha jätnud olin, ja mul tõusis paha aimdus, et temaga ehk midagi halba on juhtunud, sest et kindlaste maha teinud olime, et siin tule ääres jälle kokku saame. Kauase otsimise järele leidsin ma ta wiimaks ühe teise tule äärest, kus ka mõned poolelusad prantslased ja kuus hollandlast wiibisiwad. Ma palusin teda üles tõusta ja minuga kaasa tulla, sest et ta wäga hästi ju teab, kudas meie kaup oli. Kui ma tema käest miskit wastust ei saanud, tõstsin ta püsti, aga ta langes kohe jälle meelemärkuseta maha. Kui ma nüüd tema kohta kumardasin, ei tundnud ma enam tema südame tuikamist, ja tema liikmed läksiwad kangeks: — tema kannatamised oliwad lõppenud.

Minu walu oma wiimase sõbra kaotuse üle oli suur ja kibe. Ma tundsin ennast nüüd kõigist maha jäetud ja otsustasin just seda enam elu kaalu peale pannes põgeneda, et ma teatud mõodul ükskõikseks olin jäänud ja isegi surm mind enam kohutada ei suutnud.

IV. Põgenemine ja pääsemine.

Kell wõis umbes 10 olla, kui ma aia äärde hiilasin, et järel luurata, kas põgenemiseks sündsat silmapilku ei trehwa; aga wahid oliwad sel silmapilgul wäga tähelepanelikud, wist käärimise pärast, mis päewa läbi poolakate seas walitses. Aga tund aega hiljem, kui laagrituled juba kustumas, ja elusad peaaegu niisama rahulikult paigal lamasid kui surnud, silmitsesiwad kasakad üksnes „karauli“ puhul üle aia, ja ma nägin, et minu põgenemise aeg kätte jõudnud on.

Ettewaatlikult ja pikkamisi, iga tulekumast kõrwal hoides, et minu oma wari mind ära ei annaks, lähenesin ma wahtide piirkonnale. Ma kuulsin selgeste tule praksumist, mis kasakad oma soendamiseks üles teinud; muidu oli kõik waikne. Ma hiilasin edasi ja nägin, et minule kõige lähem waht ennast mõnusaste poolküllakile tule äärde oli lasknud. Ta näitas magawat. Juba

tahtsin ma mööda hiilata, kui korraga wahihüüd minu kõrwu puutus. Kohe kargasin ma aia taha tagasi ja lasin ennast tihedalt selle kõrwa kõhuli. Ei wältanud kaua, seal nägin ma kasakat, keda sügawaste magamas olin arwanud, üle aia piiluma ja kuulsin, kudas ta oma kord lähemale wahile „karaul“ hüüdis. Ta ei olnud mind näinud, ja ma wõisin selgeste kuulda, kudas ta ennast tublimine mantlisse mähkis ja jälle endist wiisi küljeli heitis. Kui ma weel mõned minutid endises seisukorras ootanud olin, sammusin ma tasakeste aiast mööda. Kasak ei liigutanud ennast, ehk küll lumi minu jalge all krudises ja minu süda nii waljuste põksus, et juba üksinda see minu arwates magaja kõige sügawamast unest üles äratama pidi. Ettewaatlikult läksin ma edasi, ja alles siis hakkasin ma ruttu jookma, kui küllalt nii kaugel wahtidest arwasin olewat, et nad mind enam ei kuule. Peale selle kui weerand tundi jooksnud olin, jäin seisma ja tänasin oma Loojat, et põgenemine siit koleduse ja surma orust mul õnneks läinud.

Kuhu poole aga pidin nüüd pöörama? Sügaw lumi kattis maad, teed kuskil näha ei olnud, ja kuigi mul ka õnneks läks inimesi ja eluhooneid leida, siis ei mõistnud ma esimeseks Wenekeelt ja teiseks oliwad ju wenelased sõjawangide wastu hirmus wihased. Aga ma olin juudi käest, kes minu krooni-taalri ümber wahetas, kuulnud, et linn, mille ääres laagris olime, Roslawli linn on ja linna ümbruskonnas palju mõisasid leidub. Ma rändasin sellepärast, õhtul ostetud leib kaenla all, hea õnne peale pilkase pimedä ööga edasi ja leidsin ka peagi nii ihaldatud tee, mis arwatawaste Roslawli wiis. Ma jooksin nii ruttu, kui sügaw lumi ja mu oma wäsimus ja nõrkus seda lubasiwad; peaaegu wiis tundi seda maanteed mööda edasi, kuni eemal üht heledaste walgustatud maja nägin, mille poole ka kohe sammud seadsin, olgugi, et see maanteelt kõrwal seisis. Enne kui selle juurde jõudsin, tulin ühest wesiweskest mööda, kus inimesi kõnelewat kuulsin. Hea meelega oleksin ma juba siin ühe paiga wäljapuhkamiseks otsinud; aga mind oleks tingimata üles leitud ja siis selle wangiwoori juurde Roslawli tagasi wiidud, kust alles praegu ära põgenenud olin. Ka ei leidnud ma selle maja juurde jõudes sealt ühtki urgast, kus hommikuni redus oleksin wõinud olla. Pealegi kartsin ma, et kui ma ka öösel üles leidmata jään, mind hommikul, kui edasi minema hakkam, ikkagi nähtaks. Ma sammusin sellepärast oma walutawatest jalgadest ja suurest wäsimusest hoolimata edasi ja sattusin suure, pimedä metsa ääres, kus lund nil palju hange oli kuhjanud, et waewalt läbi pääsesin, jälle tee peale, mis siin aga kaunis umistanud oli. Kui ma siiski jällegi paar tundi edasi sammunud olin ja uueste eemalt tuld wilkuwat nägin, otsustasin ma sinna poole minna, tulgu mis tuleb, sest et minu wäsimus ja nõrkus mulle selgeste ütles, et kuigi kaua ikkagi enam ei jõua edasi käia.

Ma jõudsin warsti ka walguse lähemale, mis ühest wäiksest majast wälja wirwendas, ja jäin ettewaatlikult seisatama, et weel kord järel kaaluda ja kuulatada. Pea nägin ma walguse kumas üht meest sisse ja wälja käiwat, kes puid küdewasse ahju wiskas. Kuna ma peale tema ühtki elawat olewust enam seal onnis ei näinud, astusin põksuwa südamega sisse. Hoopis minu ootuste wastu oli talupoeg, ehk ta küll sõnagi minu keelt ei mõistnud, sõbralik ja lahke minu wastu; ta aitas kohe mul läbimärgasi riideid seljast wõtta, tõmbas ise mul saapad jalast ära ja katsus kohe jalgu, sest et nähtawaste need külma wõetud arwas olewat. Siis näitas ta käega ahju peale ja andis mõista, et sinna puhkama heitma peaksin, mis mul suure suitsu pärast aga esiotsa wõimata oli. Kui tuli aga ühemööduliselt põlema hakkas ja suits ära tõmbanud oli, ronisin ma peremehe juhatus mõöda ahju peale. Seal leidisin oma suureks imestuseks terve selle maja perekonna eest. Oma leiwa olin alla pingi peale pannud ja püksid sinna kõrwa; selle wastu peitsin rahakoti ülejäänud 13 pjatakiga oma mütsi sisse ja panin selle pea alla. Ahju peal puhkawad inimesed tegiwad mulle lahkelt ruumi, kuna muist koomale nihutasiwad, teised alla ronisiwad.

Kergeste on arusaadaw, et ma üliarahutu meele pärast kohe magama ei saanud jääda, olgugi et puruwäsinud olin, ja nii kuulsin ma siis, kudas all toas tasane jutu westmine algas, millest ma üksnes aegajalt korduwat „prantsuski“ aru sain. See tegi mu südame weel enam rahutuks. Mis oli wihatud „prantsuskil“ wihastelt Wene talupoegadelt muud oodata kui surma? Wiimaks wõttis uni siiski minu üle wõimust. Kolm tundi wõisin ma umbes maganud olla, kui kange lärmitsemine mind äratas. Ma olin üksinda ahju peal, tuba aga oli Wene talupoegi täis, kes mul magamise ajal raha mütsi seest ära warastanud oliwad. Nad wahtisiwad ülesse minu poole, ja mina waatasin neile otsa umbes niisuguse pilguga, nagu lind mao otsa wõib waadata, kelle lähedus temale arapööramata surma tähendab. Rahwast kogus tuppa ikka rohkem.

Wenelaste juures on harilik wiis, et toa idapoolses seinas pühapilt seisab. Kui nüüd wõõras, tuttaw ehk sugulane külalisena tuppa astub, siis läheb ta ilma et toasolejate peale tähelepanemist pööraks kõigepealt pühapildi juurde, kumardab seal mitmel korral selle ees ja lööb niisama mitmel korral sõrmedega ristitähe rinna ette. Alles peale selle kombe täitmist teretab külaline toas wiibijaid. Nii tegiwad ka siin kõik sisseastujad. Ma nägin seda, kui silmad lärmitsemise peale pisut lahti tegin. Kui täielikult ärkweel olin, tähendati mulle, et alla pean ronima, mis ma ka silmapilk tegin, sest et minu sõnakuulmatusel ehk halwad tagajärjed wõisiwad olla. Ma läksin siis ka ahju otsast maha ronides kõigepealt sinna nurka, kas püha pilt seisis, ja tegin ristitähe rinna ette, mille üle nad wäga imestama näitasiwad, nagu tunneks prantslane

jumalat ja kiriklisi kombeid niisama wähe, nagu nende wägiwallamehed-möisnikud halastust. Oma imestust awaldasiwad nad sellega, et pärani silmil üksteise otsa waatasiwad ja ütlesiwad: „Õ Boshe moi — eto hristianin!“ (Oh minu Jumal, see on ju ristiinimene!) Ma katsusin neile selle peale selgeks teha, et ma mitte prantslane ei ole, waid sakslane, kes pealegi wastu tahtmist wenelaste wastu sõtta tulnud. Aga nad ei saanud minust aru ja tõmbasiwad mind kesk tuba seiswa ümarguse paku juurde, kus peal oma leiwa ja ka suure pudeli täie wiina silmasin, mis nähtawaste minult ära wõetud pjatakkide abil oli muretsetud. Peale selle kui ma oma wahepeal kaunis kuiwaks saanud saapad jälle jalga olin tõmbanud, kutsuti mind nende uute sõpradega seltsis napsi jooma; wanem koosolejatest tegi sellega algust, kuna ta hariliku õlleklaasi suuruse puust peekri wiina täis walas, kolm kuni neli korda ristitähe selle üle tegi ja siis kõikide terwiseks ühe sõõmuga tühjaks jõi. Selle eeskuju järele tegiwad teised, ja nii tuli siis peeker ka minu kätte. Ehk mul küll sugugi tahtmist ei olnud oma tühja kõhtu nii palju wiina kallata, jõin siiski, sest et jooma pidin, ja olin rõõmus, kui pudel teistkordse ringikäimise juures ennemalt tühjaks sai kui järg minu kätte tuli. Selle peale anti mulle märkide läbi mõista, et mul käed kinni siduda ja mind siis edasi saata tahetakse. Selsamal silmapilgul silmasin ka üht nõnda nimetatud külakasakat, kes piik käes ukse all seisis. Nüüd ei mõtelnud ma enam midagi muud, kui et mind jälle Roslawli wangide juurde tagasi wiia tahetakse, ja minu seisukord tuli mul nii kurb ette, et pisaraid enam tagasi hoida ei saanud. Siiski lootsin ma, et kui meie öösel Roslawli jõuame, siis need kasakad, kelle käest ma ära jooksnud, mind ehk pimedas ära ei tunne, ja et ma siis ehk surmamata wõi koguni karistamata jään.

Ma katsusin sellepärast kõiksugu põhjuste waral weel kauem onnis wiibida, ja mul oli sellest vähemalt see kasu, et mitmed naised, kellele minu wilets kogu ja paistetanud jalad küll wist meele haledaks tegiwad, mulle kõiksugu wana riidetükka kinkisiwad, millega ennast hästi külma wastu warjata wõisin. Ka minu jalad mähkisiwad nad kinni ja soowisiwad mulle õnnelikku reisi. Kui ma neile näitasin, et nende paksult mähitud jalgadega sügawa lume sees käia ei saa, tegiwad nad ukse lahti ja ma nägin üht rege, mille ette hobune rakendatud, ja weel üht teist kasakat seal kõrwas. Minu palwete peale, ja et ka ise ära nägiwad, et ma sarnases seisukorras põgeneda wõi mõnda muud kahju teha ei saa, jätsiwad nad mul käed kinni sidumata.

Kell wõis pealelõunat umbes 2 wõi 3 olla, kui regi liikuma hakkas. Terwe küla rahwas oli selleks ajaks sinna kokku kogunud. Ma sõitsin tuldud teed tagasi. Need mõlemad kasakad, kes mind saatsiwad, oliwad wäga noored ja näitasiwad heasüdam-

lised olewat, ja kui mul umbes tunni aja pärast meelde tuli, et sellest suurest majast mööda sõidame, kus eila öösel läbi olin tulnud, palusin neid märkide waral lähema elumaja juures peatada. Nad näitasiwad minu palwest aru saanud olewat ja nokutasiwad peaga.

Hakkas juba pimedaks jääma kui metsast välja jõudsimel ja kaunis suurt küla endi ees nägime. Ma palusin uueste oma saatjaid siin peatada, ja meie sõitsime nüüd pikkamisi, sest et sügawate hangede wahelt kiiremene ei saanud, ühe kaunis suure maja ette.

Oma põgenemisetee Roslawlist olin, nagu juba tähendatud, weski lähedal üht suurt, lossi sarnast hästi walgustatud hoonet näinud, mis mind mõtte peale juhtis, et seal küll wist suur hulk Wene mõisnikka pidustamas on. See mõte sundis mind sel korral edasi põgenema. Sest Wene mõisnikkude poolt ei wõinud ma — nende wiha wõõraste wastu silmas pidades — kuigi palju head loota, pidin palju enam kartma, et selle mõisaomanik mind wiibimata Roslawli piinawäljale tagasi wedada laseb. Kui ma nüüd oma kurwal tagasisõidul seda lossi jälle märkasin, palusin ma kasakaid sõnadega „kwartiir! kwartiir!“ ja lossi peale näidates, sealt oomaja otsida. Ma lootsin sellest wiivitusest palju: wäga wõimalik, et wangiwoor wahepeal edasi läks, ja siis ei tundnud uued kasakad mind muidugi ära, ehk jälle tundis selle mõisaomanik osawõtmist minu wastu ja jättis mind esiotsa oma juurde. Igatahes wõisin vähemalt nii kaua oma elu eest kindel olla, kui ikka weel teel olin. Kui selle maja juurde jõudnud olime, näitasin ma kasakatele, et välja astuda tahan ja kas ei wõiks siia ööseks jääda. Kuna ma nüüd küll ei teadnud, kuhu mind minu saatuse weel wiib, rõõmustasin siiski lootuses, et siit hea sooja aseme saan, ja tahtsin ree pealt maha karata, kui korraga tundsin, et mul jalad pikaldase sõidu peal kõigist soojadest mähkmetest hoolimata ära külmanud on. Kasakad kandsiwad mind nüüd alumise korra peale ühte suurde tuppa, kus suur ahi seisis. Waewalt olin siia saanud ja maha istunud, kui juba suur hulk mehi, naised ja lapsi tuppa tungis ja uudishimulikult „prantsuskit“ silmitsesiwad. Üks wäike, umbes 9-aastane poiss, kes oma puhtate ja ilusate riiete poolest kohe teiste seast välja paistis, küsis minu käest Prantsuse keeli, kas ma prantslane olen. Ma wastasin temale, et sakslane olen, ja tema ütles rõõmsaste, et siin ka üks Saksa naisterahwas wiibiwat, keda ta kohe kutsuda tahab. Rõõmu, mis neid sõnu kuuldes tundsin, on mul wõimata kirjeldada; ma pidin sakslase leidma, kellega emakeeli kõneleda, oma häda ja õnnetust jutustada, abi ja osawõtmist paluda wõin! Lootus, et minu hääd nüüd lõpul on ja ma kaastundlikkude inimeste osawõtmise ja rawitsemise peale kindel wõin olla, surus palawad rõõmu ja tänu

pisarad mul silmist välja. Poisi äraminekust saadik wõis 10 minutit mööda läinud olla, kui waljut naisterahwa häält ukse poolt kuulsin, kes kokku kogunud wenelaste keskelt omale teed läbi murdwat näis. Ta astus wiimaks minu juurde ja päris kohe: „Teie olete sakslane?“ Ma läksin rõõmu pärast peaaegu meele- tuks, kui neid wäheseid sõnu oma emakeeles kuulsin, wastasin lühidalt tema küsimuse peale, ja seal langes ta meelemärkuseta maha. Ligidal seiswad naised pesiwad tal külma weega nägu, mis teda jälle toibutas. Ta seletas mulle, et minu hirmus välja- nägemine, minu wilets, külma, nälja ja piinade läbi kõhnaks läinud kogu tal silmapilguks mõistuse riisunud. Ma palusin teda nüüd, et ta ometi kõik need uudishimulikud toast välja saadaks, et ma siis temale oma lugu jutustada wõiksin. Ühtlasi ütlesin ma temale, et minu jalad külma wõetud on, ja ma ennast nii nõrga tunnen olewat, et küll wist enam surma käest ei pääse. See mõjus väga erutawalt tema peale, ta ütles paar sõna wenelastele, ja need läksiwad nüüd kõik toast välja. Ta wiskas oma kasuka seljast, lõikas ruttu noaga minu jala mähkmed lahti, tõi ühe lumega täi- detud toobri sisse ja palus mind kohe jalgu kuni põlwedeni — nii kaugelt oliwad nad külmanud — sinna sisse pista. Sealjuures ütles ta, et see ainuke abinõu olewat, mis mind aidata wõiwat. See hea naisterahwas ei lahkunud terwel esimesel ööl minu kõr- walt ja ta käskis kahel teisel naisterahwal kohe jälle wärsket lund tuua, kui wana toa soojuses sulama hakkab.

Ta jutustas mulle nüüd öö jooksul, peale selle kui ta mõisa- walitsuselt luba saanud mind siia jätta, seda lugu, mis ta ise sõja läbi kannatada saanud. Ta elanud waremalt Smolenskis, kus tal nahaparkimise töötuba olnud, mille sissetulek küllalt nii suur ol- nud, et ta oma kahe tütreaga väga hästi läbi saanud. Tema mees, nimega Jung, kellega ta 25 aasta eest Wiinist Smolenskisse reisi- nud, olla juba mõnda aastat surnud. Kui Prantsuse soldatid Smolenskit häwitanud, olnud ta ühes teiste elanikkudega põge- nema sunnitud. Üleüldises ja piirita segaduses kaotanud ta oma tütre ja ei ole seni nendest veel midagi kuulnud; teda ennast wõtnud siit mõisa herrased südamlikult wastu ja sellepärast jää- nud ta siia. Mõisaherra olla endine kaardiwäe major, nimega von Fonton; ta olla sündinud prantslane, tema abikaasa aga sakslane Baadeni suurhertsogi riigist, ta olla sealt Wene keisrin- naga hoowineitsina Peterburise tulnud. Abielusse astudes olla ta selle mõisa ühes 1200 orjaga keiser Aleksandri käest kingituseks saanud. Herra von Fonton olla peale selle weel Orelli kubermangus kroonu metsadeülem, mispärasta ta ise Orellis elada, tema proua aga kahe lapsega siin Maksimka mõisas.

Ma olin möödaläinud öösel, kui põgenemise eel siit mõisast mööda hiilisin, üsna õieti otsustanud. Siin oli suur seltskond

koos olnud, sest et mõisaomanik, kes siia lühikeseks ajaks oma perekonda vaatama tulnud, jälle oma ametikohale tagasi pidi sõitma ja sellepärast veel kord oma siinseid sõpru näha tahtis, et nendega jumalaga jätta. Ma tundsin siinjuures selgeste nagu Jumala sõrme ära. Sest herra von Fonton vihkas kangeste sissetungijaid ja oleks mind kohe kasakate kätte tagasi saatnud, kui tema siinoleku puhul Maksimkasse sisse oleksin astunud. Et ma nüüd just selle õhtu põgenemiseks walsin, just siia poole külge põgenesin, just sinna talupoja onni sisse astusin ja — tagasiteel mind just siia toodi, kus kaks Saksa naisterahwast elutsesiwad : kas ei ole need juhtumised just nagu kõrgemast wäest juhitud ?

Weel mitu päewa olin suures walus ja pidin jalad ühtelugu lume sees hoidma. Alles aegamisi läks korda külmetust täielikult jalgadest wälja ajada. See Saksa naisterahwas muretses mulle nüüd ka sündsad riided ja walwas, et minu toit hea ja jõu kosutuseks sünnis oleks. Kolm nädalat hiljem olin siis ka juba kaunis terve ja wõisin ennast nüüd armulise proua von Fontonile näidata, kes mitmel korral juba soowi oli awaldanud mind näha ja minuga kõneleda. Ta wõttis mind oma eestoa wastu ja ma ei wiiwitanud teda südamest hea rawitsuse eest ja lahkuse eest, mis mul siin osaks langenud, tänamast, sest et ma üksnes selle läbi surmast pääsenud olen. Siis jutustasin talle lühidalt oma juhtumisi ja kirjeldasin seda metsikut wiisi, kuidas sõjawangidega ümber käiakse. Ta näitas sellest wäga liigutatud olewat ja wastas, et ta ka halwast ümberkäimisest wangidega kuulnud on; aga ilmaski poleks ta uskunud, et inimestega nii metsikult talitada wõib. Selle peale küsis ta minu käest, kas wangis sakslaste seas ehk käsitöölisi ei ole. Ma wastasin, et nende seast küll kõiksugu käsitöölisi leiduks, kui Roslawli wangiwoorist ülepea veel keegi elus on.

Sellest wangiwoorist Roslawli all ei olnud proua von Fonton midagi kuulnud; küll aga teadis ta, et mitu tuhat wangi Brjanski all — 10 peenikoormat Maksimkast eemal — seiswat; need olla juba mõnda päewa seal. Ta saatis kohe mõned teenijad hobustega sinna. Neljandal wõi wiendal tuliwad teenijad ka wiie sakslasega tagasi, igaüks iseameti mees: rätsepp, kingsepp, kangur, lukusepp ja treial. Nende õnnetute saatus, kes üsna närused ja räbalad wälja nägiwad, oli samasugune olnud kui mul. Nad oliwad niisama Beresina äärest kinni wõetud, kuid Moskwa all ei olnud nad käinud, sest et tagawara wäe hulka kuuldusiwad. Kuna neil kõigil, ühel üks, teisel teine kehaliige külmast wõetud oli, saatis mõisaproua Roslawli arsti järele, kes ka sakslane oli. Selle mehe nimi oli Krause ja ta oli Magdeburist pärit, aga sugugi kaastundmust polnud tal Saksa wangide wastu. Ta tuli küll ja watas nad tuhat-tulist ruttu üle, kirjutas nende jaoks ka

rohtu, aga ei rääkinud nendega sõnagi. Kui ma tema käest ära sõidu puhul aupaklikult küsisin, mis nendest wangidest saanud, kes umbes 3–4 nädala eest Roslawli juures laagris seisnud, wastas ta, et terwe see kupatus olla sinnasamasse paika ära külmanud. Pärastpoole kuulsin weel mitmete käest, kes seda oma silmaga näinud, sedasama.

Ehk neid wiit käsitöölist nüüd küll kõige hoolsamalt rawitseti, ja midagi tegemata ei jäetud, mis nende walu vähendada wõis, suriwad nad siiski üksteise järele, ja ainult kingsepp Lorenz Werner jäi elusse. Kuid ka temal tuli, niisama nagu minul, mitmesuguste haigustega wõidelda. Nii sai minu parem jalg halwatud ja esimesel neljal nädalal oli ta päris tuim, alles 7 nädala pärast wõisin jälle tema peale toetada.

Haiguse puhul elutsesin Werneriga iseäraldi selle jaoks ehitatud saunas, umbes 20 sammu lossist eemal; seda tuba köeti kaks korda päewas. Kohe peale terweks saamist asusin lossi, kus wäike tuba minu jaoks korda seati ja kus mul wõimalus oli mõisaprouaga mõnikord juttu westa ja lastele Saksa keeles õpetust anda. Ka katsusin nii palju kui wõimalik Wene keelt õppida ja ülepea oma ümbruse ja Wene eluwiisiga tutwuneda, sest ma ei teadnud, kas ma mitte eluajaks Wenemaale jääma ei pea.

Sellest ajast peale, kus ma lossi asusin, jäi kingsepp Werner üksinda sauna ja wõis ise oma tahtmise järele töötada; tarwilikka tööriistu ja nahka muretseti temale hea meelega. Ühtlasi oli tal aga ka ülesandeks, kahe noore pärisorjale oma ametit õpetada.

Maksimka mõisa järel oli wäga palju maid; seal oliwad suured metsad ja rohumaad, kaugeltki kõik ei olnud aga tarwitusel. Nii näituseks ei tuntud siin ka sõnniku wäärtust sugugi; selle asemel, et teda põllu peale wedada, tarwitati teda teede parandamiseks. Edasi oli mõisas suur wiinaköök, praak aga jooksis suurde tiiki, ilma et kellegil meelde oleks tulnud seda loomatoiduseks tarvitada. Kõik tööd tegiwad pärisorjad ära.

Lossi lähedal metsas elutses üks wana mees wäikses onnis, tal oli seal 100 mesipuu üle walwata. Iga nädalas wiidi talle kord nädala jagu toitu ja seitsmel aastal polnud ta sealt ära saanud. Kui kord jälle rohkeste lund oli sadanud, saatis ta sõna, et hundid juba liiga hakkawad tegema, mispärast mõisaproua mind palus nende kardetawate külaliste peale jahti teha; ta lubas mulle pealegi iga hundi eest 3 rubla. Ma lasksin kärwanud lehma laengu kaugusele onnist söödaks panna, wõtsin mõisniku püssi ja põmmutasin paari nädalaga üle kümne hundi maha ja sain ka raha wälja makstud. Ka tedresid käisin ma küttimas.

Maksimkas elasin ma ka lihawõtted, wenelaste kõige suuremad pühad, üle. Paastudes ja palwetades saadawad nad päewad

enne pühi mööda, ja wiimane öö enne esimest püha, seal ei heida keegi magama, waid lauldakse öö läbi kirikus ehk kodus. Kuna ma nende pruukidega tuttaw ei olnud, heitsin lihawõtte laupäewa õhtul niisama nagu harilikult magama. Aga waewalt olin maha heitnud, kui mitmed mõisa teenijatest minu tuppa tuliwad ja mind sundisiwad öö läbi nendega walwama. Ka kingsepp Werner oliwad nad saunast toonud, ja ka tema pidi öö nendega mööda saatma. Popp ja neli waimulikku lauljat laulsiwad kirikus terwe öö läbi ükslugu ainult: „Hospodi pamilui!“ (Isand, heida armu!) kuna kogudus ühtelugu kumardas ja risti ette löi. Ma wõiks küll ütelda, et laulmine õige pühalik ja ilus wälja nägi. Koidu ajal suudeldi üksteist, kingiti kirjuks wärwitud, keedetud mune ja hüüti seal juures: „Hristos woskress, wa istine waskress“ (Kristus on surnuist üles tõusnud). — Nii pühalikult ja wagalt kui wenelased ka seda päewa algasiwad, lõppes päew neil lakkumisega ja müraga; enne õhtut oliwad kõik juba juua täis.

V. Uus warjupaik.

Kohe peale lihawõtteid tekkisiwad Maksimkas mitmetsugu haigused pärisorjade seas. Ehk küll proua Jung haiguse prantslastest arwas tulewat, ei suutnud ma seda hästi uskuda, pealegi kus Maksimkas ainustki prantslast polnud käinud, ja ma ise oma silmaga nägin, kudas wenelased üleliiga korratult elasiwad, söiwad ja jõiwad. Aprilli- ja maikuul suriwad siin 50 inimest; ka proua von Fonton ja proua Jung jäiwad haigeks. Minu hirm oli suur, ja kui Roslawlist wälja kutsutud arst Krause wäga tõsise näo tegi, minu mõlemad heategijad wiimaks tõeste suriwad, oli minu kahetsus piirita. Kiir-käskjalg saadeti Orelli, parunile surmasõnumit wiima. Juba wiiendal päewal jõudis see mõisa. Ta oli üliõnnetu abikaasa surma üle, ja kui teenijad temale ütlesiwad, et Maksimkas laiali lagunenu tõbed sakslastest tulewad, seal kihutati meid kohe hulga maad mõisast eemale ühte onni elama. — Proua von Fontoni surnukeha seisis 8 päewa lahtiselt puusärgis ja selle aja jooksul käisiwad paljud naabrid teda weel wiimast korda waatamas.

Ühel päewal tuli palju mõisnikka sinna tuppa. Mina istusin ühes nurgas ja audusin kurbi mõtteid. Seal astus üks mõisnikkudest minu juurde ja küsis minu käest Prantsuse keeli, kas ma prantslane olen. Ma wastasin temale, et sakslane olen ja siit ilmast lahkunud proua von Fonton minu elu päästnud on. Nüüd, kus mu heategijanna surnud, peawad mõisnik ja teenijad mind ja minu sõpra selle surmawa tõbe algatajateks, wihkawad meid ja kihutawad minema. Nii ei jää mul siis muud midagi üle, kui uueste

tundmatale, võib olla, hirmsale saatusele wastu rännata. Ta wastas mulle selle peale wäga sõbralikult Saksa keeles: „Mul on wäga heameel, et siit sakslase leian; kui teie enam siin läbi ei saa, siis tulge aga julgeste oma sõbraga minu juurde; ma armastan sakslasi, olen nendega Peterburis palju läbi käinud, ja teie peate nägema, et mul hea nõu teiega on. Ka leiate minu juurest saksakeelseid raamatuid.“ Ta rääkis neid sõnu pikkamisi, iga silpi rõhutades, nagu wäljamaalane kunagi.

Ma olin wäga rõõmus selle ettepaneku üle ja tänasin kudas kord ja kohus. Selle peale wiis mind see mõisnik, kelle nimi Paul Gabriel Nestrow oli ja kelle mõis Baranowa umbes nelja tunni teed Maksimkast eemal seisis, ukse peale ja näitas mulle, kus pool tema mõis on. Warsti peale seda sõitis ta jälle minema.

Ma tõttasin nüüd Werner'i juurde, et ka temale seda rõõmust sõnumit kuulutada; ta oli selle üle peaaegu weel rõõmsam kui mina ja tahtis kohe esimesel ööl, ilma et kellegile sõna lausunud oleks, sinna minna. Minu tänutundmus seda aga ei lubanud; meie olime Maksimkas palju head maitsta saanud, siin oli meie wilets saatus paremaks muutunud, ja ma ei wõinud enne ära minna, kui mõisaherrat selle eest tänanud olen. Kuna ka Werner sellega nõus oli, lasksin ma ennast herra von Fontonile teatada; ta ei tahtnud aga mind sugugi näha ja laskis mulle jämedalt wastada: ma käigu kus kurat!

Nüüd ei jäänud meil enam muud midagi üle, ja et mitte kade-date teenijate poolt pärast koguni minema aetud saada, otsustasime weel selsamal ööl teele asuda. Meie pakkisime waikselt oma wäiksed kimpsud-kampsud kokku ja lahkusime kesköö ajal maikuu wiimastel päewadel 1813 wiimast korda Maksimkast.

Missuguste tundmustega ma siit lahkusin, võib igaüks arwata, sest siin oli see paik, kus ma kindla surma eest pääsesin. Siin ei tundnud ma ennast enam wangi olewatki. Nüüd ei saanud ma aga enam oma heategijaid tänadagi ja pidin ärapõlatud tõbetoojana siit lahkuma.

Oli ilus kewadine öö kui Maksimkast lahkusime. Kuu paistis selgeste, nii et tee pealt ära eksida ei wõinud ja umbes kell nelja ajal hommikul jõudsimme juba Baranowasse. Meie leidsime küll mõisa eluhooned kohe ülesse, ei tahtnud aga teenijaid öösel tülitada ja sammusime sellepärast otseteed mõisa õue peal seiwasse sauna. Need wihtlemise saunad on alati lahti. Kuna öö külm ei olnud ja meil pealegi weel soojad riided selgas oliwad, polnud meil wiga midagi. Meie heitsime lawale, tänasime Loojat, et ta meile jällegi lahke warjupaiga juhatanud, ja pidime parajaste magama jääma, kui nägime, et üks inimene ahju pealt maha ronis ja kiirelt wälja lipsas. Ehk meie endid siin küll täitsa julged tund-sime olewat, otsustasime siiski, mitte magama jääda, sest et mit-

mel puhul juba wenelaste poolt kõiksugu salakriukaid tunda olime saanud. Siiski ei juhtunud sel ööl enam midagi.

Hommiku wara juba tuli Nestrow sauna ja kutsus meid kaasa oma elutuppa, kus temaga seltsis theed pidime jooma. Ta jutustas meile, et ta poissmees on ja oma elatanud õe ja ühe õetütrega siin mõisas elab; need mõlemad naisterahwad tahtwat väga kord sakslasi näha. Kingsepp Werner palus ta naisterahwastele paar Saksamaa moodi kingasid teha, kui ta kord tööle hakkab, materjali wõiwat ta igatahes saada. Muidugi oli Werner sellega kohe nõus. Minu jaoks ei leidnud see hea mõisnik mingisugust muud tööd, kui et alati tema juures olema ja temaga Saksamaast kõnelema pidin. Ta ise jälle lubas mulle Wene keelt õpetada, sest ta arwas, et päriselt tema juurde jään, pealegi kus teadmata oli, kas meie, sõjawangid, ülepea siit välja pääseme.

Ma jõudsin Wene keeles ka kaunis hästi edasi, sest et ka mõisniku õde ja õetütar, kes kumbki sõna Saksa keelt ei mõistnud, minuga alati Wene keelt püüdsiwad rääkida. Warsti aga jäin ma ikka weel sõjakäigu wiletsuste tagajärjel uueste haigeks ja neljaks nädalaks asemele. Üksnes hoolikas rawitsemine suutis minu walusid pehmendada ja juulikuu algusel wõisin ma juba jälle jalul käia. Jõu kosutamiseks soowitas Nestrow mulle temaga seltsis jalutuskäikuseid ja wäljasõituseid mõisa ümbruses ja naabruses ette wõtta. Ma olin heameelega sellega nõus ja õppisin nii mõndagi perekonda ja ilusat mõisa tundma, kus Nestrow igalpool heameelega nähtud ja lugupeetud külaline oli.

VI. Lahkumine.

Augustikuu algul saadeti üks Peterburi ajaleht kõigi mõisnikkudele, milles keiser Aleksandri käsukiri Wene, Saksa ja Prantsuse keeli ära trükitud oli. Selle käsukirja sisu oli umbes järgmine:

Paha meelega on Keisri Majesteet kuulnud, et nii palju sõjawangisid inimlikku tunnet teotawal kombel, rawitsemise puudusel ja halwa ümberkäimise läbi otsa on saanud; selle wastu ei ole temale aga ka teadmataks jäänud, et mõisnikud hulga wangisid oma juurde on wõtnud, neid rawitsenud ja surmast päästnud. Kuna Majesteet neid mõisnikka selle eest tänab, arwab ta otstarbekohaseks, et kõigi nende weel elusate seas wiibiwate sõjawangide nimekirja lähemasse ametikohta saaks saadetud, et nende kohta, kes lähemal ajal oma isamaale tagasi soowiwad pöörata, sellekohaseid määrusi wõiks anda.

Nestraw luges minule ja Wernerile selle sõmumi warjamata rõõmuga ette ja andis siis ajalehe meie enestele lugeda. Ta ütles meile, et homme seltsis Roslawli sõidame, kus endid linna-komandandile wangidena peame üles andma; siiski jätwat ta meile veel kord otsustada, kas meie mitte parema meelega jäädawalt tema juurde ei jääks. Meie seletasime nüüd veel kord, et meie igatsus kodumaa järele nii suur on, et isegi niisuguse hea ja inimesesõbraliku peremehe juures, kui Nestrow seda on, meie Wenemaal õnnelikud ei saaks olla. Selle peale wastas ta, et nüüd enam meie peale käia ei taha; meie wõiwat aga kuni lõpuliku teele minekuni veel tema juures wiibida, ja siis andwat ta meile ka reisiraha.

Järgmisel hommikul sõitsime Roslawli. Kui linna komandantile seal seletanud olime, et sõjawangid oleme ja Saksamaale tagasi tahame minna, seletas ta meile, et meie endid niisugusel juhtumisel alati walmis peame olema, kui käsk teise linna marssimiseks tuleb. Meie palusime luba kuni selle ajani veel Baranowas wiibida, ja komandant lasi meid ka Nestrowi wastutusel tagasi sõita.

14 päewa pärast aga tuli juba käsk Roslawlisse kokku koguda, et sealt kõigepealt Saratowisse edasi marssida. Nii suur kui meie rõõm ka oli, oli siiski ka Baranowast lahkumine, kus meid nagu omakseid ülewal peetud, väga raske. Pisarad seisiwad meil silmis kui mõisarahwaga jumalaga jätsime. Ka nemad soowisiwad meile niiskel silmal õnnelikku elu ja palusiwad neid mitte päriselt unustada. Ka kõik teenijad oliwad mõisa ette kogunud ja jätsiwad meiega jumalaga kui minema sõitsime. Herra Nestrow ise saatis meid kuni Roslawlisse, kuid ka temast, meie ainsast sõbrast, pidime wiimaks lahkuma.

Roslawlis pandi meid alewisse korterisse ja saime iga päew 5 kopikat, millega omale süüa pidime ostma. Kuid wangidega ümberkäimine oli endisega wõrreldes märksa paremaks muutunud. Kuigi elu kaunis wilets oli, ei tarwitsenud meie ometi nälgida, meil oli ulualune ja magamisease. Pealegi olime Werner ja mina kumbki Nestrowi käest 10 rubla reisiraha saanud, ja mul oli ka veel mõni hea rubla Maksimkas maha lastud huntide eest saadud rahast alles. Nii siis wõisime omale kaunis rahuloldawat toitu muretseda.

Kui 14 päewa jooksul 180 wangi, nende seas 120 prantslast, järkjärgult Roslawlisse oliwag kogunud, marssisime meie 10 Wene soldati ja ühe ohwitseri saatel Orelli poole. Selles ilusas kubermangulinnas leidsime mitu sakslast-sõjawangi eest, kellel elu siin hästi meeldis ja kes ka mulle kanget nõu andsiwad siia jääda, pealegi kus ma oma kord külmanud jalgade tõttu palju käia ei wõinud. Ma läksin sellepärast Werneriga kubeneri juurde Orelli jäämiseks luba nõutama. See kuberner, sündimise poolest sakslane, wõttis meid väga armulikult ja sõbralikult wastu ja kinkis ka meile kumbagile ühe hõberubla; aga meie palwet ei wõinud

ta mitte täita; ta käskis meid rahulikult Saratowisse edasi minna, kus maakoht weel ilusam ja meie weel rohkem sakslasi eest leidwat.

Kui ma Werneriga kubeneri toast wälja astusin, tuli meile üks suur karunahka kasukaga herra wastu ja tahtis ka kubeneri juurde minna. Meie astusime kõrwa ja teretasime aupaklikult. Ta küsis: „Kust maa mehed teie olete?“ Meie wastasime, et oleme sakslased. Selle peale pööras ta minu poole küsimusega: „Mis ametmees sa oled?“ Ma kostsin, et kodumaal metsaülema ametis olin. „Hea, sind wöin ma tarwitada, ole tunni aja pärast siin, ma tahan kubeneriga sinu pärast rääkida!“ Wernerist ei tahtnud ta midagi teada, sest et tal kingseppadest puudust ei olewat. —

Kuna mu jalad haiged oliwad ja ma teadsin, et pärastpoole, kui ennast kosutanud olen, mind keski ikka Saksamaale tagasi pööramast ei saa keelata, oli mul himu selle wõõra herra pakkumist wastu wõtta. Kui meie uksest wälja astusime, leidsime sealt toreda tõlla, neli arablast ees. Sellest järeldasin ma, et wõõras herra wäga rikas ja suurest soost on. Kui ma aga Wernerile oma otsust teatasin, katsus ta mul siia jäämise nõu ära laita, nuttis, palus ja ei jätnud enne järele, kuni temaga kõrtsu läksin, kus mure wiinaga alla loputasime, aga ühtlasi ka rohkem kui tunni aja wiibisime. Nii ei näinud ma enam seda wõõrast herrat ja pidin tahes ehk tahtmata Saratowisse edasi marssima. Saratowisse oli Orellist weel 950 wersta, ja ma ei teadnud, kas minu wigased jalad mind ülepea weel nii kaugele jaksawad kanda; kuid parata ei olnud midagi. Werner oli aga weel sakslasi leidnud ja ei tahtnud nüüd enam sugugi Orellist ära minna, waid jäi, ilma et selleks luba oleks saanud, sinna. Esmalt leidis ta selle ülekohtuse olewat, kui temast lahkuda tahtsin, nüüd ei teinud see aga temale sugugi muret, et minu maha jättis. Pärast oli tal põhjust küll oma tegu kahetseda. Mul oli tõeste kahju sellest wanast seltsimehest lahkuda; meie olime kaua seltsis häid ja wiletsaid päiwi näinud ja nüüd ei olnud enam loota, et üksteist weel näeme. Ma oleksin teda wõinud kaasa meelitada, sest ta oli wäga heasüdamline ja armastas mind. Kuid ka minu oma saatus ei olnud ju kindel, mis-pärast pidin siis weel wastutuse teise eest oma peale wõtma. Ma andsin muist oma raha weel temale ja siis lahkusime.

Orellist marssisime Woroneshi, kust teised saatjad saime. Kuna meil siit peale läbi laiade, tühjade steppide tuli rännata, pidime suuremalt osalt alati kolmeks päewaks toitu kaasas kandma ja sagedaste 10 penikoormat ühtlugu marssima, enne kui kuskile küllasse jõudsime.

Saratowi jõudsime kesk nowembrikuul. Juba Tambowis oliwad meile sakslased ja poolakad teatanud, et Saratow suur, ilus kaubalinn on, kus odawalt ja siiski hästi elada wõib; nad ei olnud

waletanud. Ärew elu walitses selle linna ilusatel uulitsatel, ja 7—8 wersta laia Wolga peal seisis lugemata hulk laewu ankrus. Wäga rohkeste püüti Wolgast kalu ja meie wõisime siit paari kopika eest suure hulga kalu osta, kelle seast iseäranis maitsew sterlet oli. Üht kõigesuurematest kaladest, keda ma Wolgast püütawat nägin, nimetasiwad wenelased belugaks; 8 meest oli aga ka tarwis, et teda jõest wälja wedada.

Kohe peale päralejõudmist pidime kubeneri lossi ette koguma ja saime sealt teada, et meile alewisse korterid antakse.

Järgmisel päewal läksin ma ühe sakslasega, nimega Fischer, linna, et selle tähtsamaid kohtasid waadata. Meie tulime turu-platsi peale, kui just turu peeti ja kirju elu walitses. Meie nägime siin mitmet laadi rahwast ja nende seas ka paar talupoega, kes küll Wene wiisi riides, aga nad paistsiwad palju puhtamad wälja kui muidu Wene talupojad, ja neil oli habe aetud, kuna Wene talupojad muidu kästi habemes on. Fischer ja mina astusime lähemale ja silmitsesime neid uudishimulikult. Nad paniwad ka meid tähele ja kuulsiwad wist meie kõnet; sest üks nendest astus sõbraliku näoga meie poole ja ütles, et tema ja tema seltsimehed nüüsamana ka sakslased on. „Meie ei tulnud mitte üksnes turu pärast siia,“ jatkas ta edasi, „waid meie olime kuulnud, et palju meie suguwendi sõjawangidena siin wiibiwad, sellepärast läks ka meie külawanem kubeneri juurde luba paluma, et meie oma suguwendi mõneks päewaks endi külasse kaasa wõtta ja wõõrustada wõiksime, mille eest nad meile jälle meie kallist kodumaast peawad jutustama.“

Meie olime wäga rõõmsad nende sõnade üle ja tänasime neid südamikult lahke kutse eest, kartsime aga, et kuberner seda luba ei anna. Kuid paari tunni pärast tuli külawanem meie juurde ja tõi rõõmsa sõnumi, et kuberner on luba andnud, kuid talupojad peawad meid esimese käsu peale kohe jälle linna tagasi tooma.

Järgmisel päewal wiisiwad nüüd talupojad meid kõike, umbes 28 meest, endi külasse. Külas oli umbes 70—80 maja, elanikud kõik sakslased. Wolga ääres on veel palju sakslaste asundusi, elanikud on kõik kaunis jõukad.

Meie elasime selles külas 10 õnnelikku päewa. Kõik, mis meie süda soowis, muretsesiwad head asunikud meile; ka kartuleid, milledest huiga aega ilma olime olnud, maitsesime siin esimest korda jälle. Mitmed sõjawangid oliwad juba mõne kuu eest siia asunud ja teatasiwad, et nad enam siit ei lahku. Ka meile soowitati siia jääda, aga meie igatsesime ikka kodumaale tagasi. Kui kümnendal päewal käsk tuli, uueste Saratowi tagasi tulla, kinkisiwad need head inimesed meile mitmetugu ihukatteid ja südamliku tänu ning raske meelega lahkusime siit.

Saratowist pandi meid laewade peale, ilma et teadnud oleksime, kuhu nüüd sõidame. 14 päewa sõitsime Wolgat mööda,

kuni Nishni-Nowgorodi lähedal maale asusime, sest et jõgi kinni külmetas. Mõned prantslased jäiwad laewa peale, meile anti kalda-äärses kroonukülas korter, kuhu kolmeks päewaks jäime ja siin ka sõnumi saime, et Pensa linna marssima peame.

VII. Kodumaale.

Detsembrikuu lõpul 1813 jõudsimel wiimaks Pensasse. Siit leidsime mitmed Saksa ohwitserid sõjawangidena eest, kes meile rõõmsa sõnumiga wastu tuliwad, et nüüd warsti wabaks saame, sest igapäew olla seda käsku Peterburist oodata. Mina asusin ohwitseride seltsi, ja kuna meil nüüd lootus oli warsti wabaks saada, siis saatsime siin aja nii mõnusalt kui wähegi wõimalik mööda.

Weebruarikuu esimestel päewadel 1814 kuulutas kuberner, würst Golitsõn meile wiimaks, et wabaks oleme lastud. Ühtlasi teatati, et keiser Aleksander I iga wangis ohwitserile 100 rubla kingituseks määranud, alamohwitserid ja soldatid aga head talweriided peawad saama. Ka anti ohwitseridele prii küüthobused, et rutemini ja kindlamini edasi wõiksid saada. Meie arwasime nüüd, et järgmisel päewal juba lahkuda wõime, kuid kuberner wiiwitas teadmata põhjustel mõnele ohwitserile kingitust wälja maksmast, nii et weel 14 päewa mööda läksiwad enne kui Pensast wälja sõita wõisime.

Kesk weebruari oli kõik reisiks walmis. Iga kaks ohwitseri ostsid omale kokku ühe ree. Toiduaineid wõtsime mitmeks päewaks kaasa ja nüüd algas teekond kodumaa poole.

Tambowis muretsesime jälle hästi toiduvara ja kihutasime läbi suurte steppide Woroneshi poole. Woroneshis kuulsin korraga kedagi seljataga oma nime karjuwat, ja Lorenz Werner, kes suwel omawoliliselt Orelli maha jäänud, seisis minu ees. Ta oli rõõmu pärast meelest ära, et mind jälle nägi. Kohe peale minu lahkumist Orellist oli ta wangi wõetud, tihti peale oli ta kadalippu saanud, ja ülepea oli temaga ülitooirelt ümber käidud. Ta palus mind nüüd toimetada, et ta ka kodumaale saaks. See ei olnud ka raske, sest et käsk oli antud, kõiki wangis sakslasi, wiibigu nad kus tahes, wiibimata kodumaale tagasi saata. Kuna Werneril üsna wiletsad narud selgas oliwad, andsin muist oma riideid temale ja weel 9 rubla kasuka ostmiseks, muidu ei oleks ta sõitu ree peal wälja kannatanud.

Woroneshist sõitsime Orelli, kus meie reisi seltskond jällegi uute kaasatulistate läbi kaswas; nimelt seltsisid meiega meie juurde weel mõned ohwitserid ja 10 alamohwitseri ja soldatit. Meie katsusime

nii kilreste edasi jõuda kui wähegi wõisime, sest Wene tali oli otsa saamas ja siis ei oleks meie enam regedega edasi saanud. Uskumata kiirusega lendasime Mohilewi kubermangust läbi ja jõudsimе Bobruiski kindluse alla Beresina ääres. Siit ei saanud meie enam küüthobuseid, sest et need sõja läbi otsa oliwad saanud. Ka läks ilm sulaks ja meie pidime oma teekonda jalgsi edasi jätkama. Halwadel teedel jõudsimе päewas üksnes wähe edasi ja lõpmata waewa järele jõudsimе wiimaks Nisewitshi. Siin olime kahe aasta eest mitu päewa korteris olnud, kus ma siis mõne juudiga tuttawaks olin saanud, kes nüüd minu tagasituleku üle südamest rõõmu tundsiwad ja mulle selle läbi suure heateo tegiwad, et nad mulle paar hästi tuttawat ohwitseri, kes sõjas saadud haawade pärast enam jala hästi edasi ei saanud, wankriga Belostokki sõidutasiwad, kuigi meil kohe wõimalik ei olnud weoraha neile välja maksta.

Belostokis leidsime endi Hannoveri komissari eest, kes meile seni saamata palga kohe välja maksis. Edasi läks teekond üle Ostrolenko, Pultuski, Plotski.

Schile ja Meseritzi wahel astusime esimest korda jälle Saksa-maa pinnale; rõõmuga terwitasime piiritulpa, mille ühelt pool küljel Poola, teiselt pool Preisi kotkas teed juhatas.

Meie peatasime selle piiritulba juures ja tänasime Jumalat, et ta meid nii kaua wältanud wiltsustest päästnud ja jälle armsale isamaale tagasi juhtinud. Südant põrutaw pilt oli, kudas meil pisarad üle kõrbenud, habemes näo nõrgusiwad. Esimeses Preisi külas kosutati meid wiina, õlle ja saiaga ja anti prii hobused järgmise jaamani.

Nüüd wõeti meid igalpool ülilahkeste wastu, kuni Berlini jõudsimе, kust igauks kodu poole pööras.

Kui Flock 1814. aasta suwel kodumaale jõudis, astus ta jälle metsaülemaks. Seitsmekümne aastase raugana pani ta 1858. aastal Lachteauseni külas, Celle lähedal silmad igawesele unele kinni.

Selle jutustuse esimene pool on Nooresoo kirjanduses № 1.

Lõpuks tuletame lühidalt weel Wene-Prantsuse sõja (Isamaa sõja) ajaloo meelde.

Napoleon oli Korsika saarelt adwokadi poeg. Tal oli sõdades palju õnne. Kuna prantslased teda sellepärast wäga austasiwad, kuulutas ta enese Prantsusmaa keisriks. Sellest ajast peale

püüdis ta veel rohkem uusi maid võita. Õnn oli temal alati päri, igas sõjas jäi ta võitjaks, mitmesse ärawõidetud riiki seadis ta oma sugulased walitsejaks.

1805. aastal astusiwad Wenemaa, Austria, Inglismaa ja mõned vähemad riigid Napoleoni wastu ühendusesse. Inglismaa ei olnud seal juures rahaga kitsi. Kuid Napoleon ei andnud neile nii palju aega, et oma sõjawäed oleksiwad ühendada jõudnud, waid häwitas ruttu Austria sõjawäe ära, wõttis Wiini linna oma alla ja lõi ka Austerlitsi all keiser Aleksander I silma all Wene wäed pihuks, kes siia abiks tõttanud.

1806. aastal hakkas Preisimaa Napoleoniga sõdima. Wene keiser saatis sinna oma wäed abiks, kuid kuue nädala jooksul oli Napoleon Preisimaa ära wõitnud. Kuna Wenemaal selsamal ajal Türgimaaga, keda Napoleon selleks õhutanud, sõda oli, siis oli Aleksander I sunnitud Napoleoniga 1807. aastal Tilsitis rahu tegema.

Seal pani Napoleon Wene keisrile ette terwet maailma kaheks jagada: Prantsusmaa omaks oleks Lääne-Europa saanud, Wenemaa omaks Türgimaa, Soomemaa ja idapoolsed maad. Uhtlasi pidi siis Wenemaa ka kaubanduslise läbikäimise Inglismaaga seisma jätma. Tilsiti lepingu tagajärjel tekkis Wenemaal Inglis- ja Rootsi-maaga sõda. Wene sõjalaewastik sai lüüa.

1810. aastal hakkas sõprus Napoleoni ja Aleksander I wahel jahtuma. Mõlemad tahtsiwad Europas wägewad walitsejad olla. Siin pidi sõda otsustama, kumba kätte ülewõim jääb.

1812. aasta algul hakkas Wenemaal kibe sõja wastu walmistamine. Austria, Poola- ja Preisimaa piiri äärde koguti 220.000 meest sõjawäge. Aaga Napoleon tuli 600.000 mitmesugusest rahwusest sõjamehega ja tahtis Wene wäe ühe hoobiga purustada. Ka lootis ta, et Aleksander I juba esimese kaotuse järele rahu hakkab paluma. Kuna wenelastel mõtet ei olnud nii suure sõjawäe wastu hakata, siis taganesiwad nad osawaste. Napoleon kihutas neile järele ja kaotas 5 nädalaga 450 wersta maa peal 150.000 meest just teekonna raskuste läbi. Smolnski all pörkasiwad wenelased ja prantslased 4.—5. augustil tõsiselt kokku, wenelased sunniti taganema ja prantslased marssisiwad nende järele Moskwa poole.

26. augustil peeti 100 wersta Moskwast eemal suur Borodino lahing ära. Napoleonil oli 150.000 meest, wenelastel 120.000. Wene wäed kaotasiwad 58.100 meest ja taganesiwad järgmisel hommikul. Napoleon kaotas 50.000 meest, nende seas 43 kindrali. Napoleon ise tähendas, et Borodino lahing kõigest tema lahingutest kõige hirmsam olnud.

Taganewa Wene sõjawäe kannul marssis Napoleon Moskwa poole. Wenelased pidasiwad koosoleku ära ja otsustasiwad

Moskwat waenlase kätte anda ning ise Rjasani maantee peale taganeda. Kui Napoleon Moskwasse jõudis, oli see tühi. See kohutas teda, niisugust asja polnud ta ootanud.

3. septembril hakkas Moskwa igast nurgast põlema. Hirmus tulekahju hävitas kolme päewaga kolmweerand linna ära. Prantslased ei leidnud Moskwast ei ulualust ega toidupoolist, jäiwad aga Wene keisri poolt rahupalwet ootama. Seda ootasiwad nad asjata. Wiimaks saatis Napoleon ise oma käskjalad rahulepingut ette panema, aga ka asjata.

Kuna Napoleon oma wäega Moskwas wiibis, kaswas Wene sõjawägi ühtelugu rohkearwulisemaks. Igalt poolt tuliwad waba-tahtlikud, toodi toidumoon ja sooje riideid. Hoopis teistsugune oli prantslaste seisukord. Moskwas oli toidumoon wäga vähe. Prantsuse salgad käisiwad küll ümbruskonnas seda otsimas, kuid seal tungisiwad nende kallale kasakad, Wene talupojad ja isegi naisterahwad. Prantslasi hakkas nälg ähwardama, nad toitsiwad endid hobuse-, kassi- ja wareselihaga.

6. nädalat wiibis Napoleon Moskwas ja oli siis taganema sunnitud. Taganemine oli hirmus wilets. Suriwad hobused, sellepärast tuliwad woorid ja suurtükid maha jätta. Pealegi algas juba warakult kange külm. Prantslaste riided oliwad wahepeal kaltsudeks muutunud, tuhandatana suri neid nälja, külma ja teekonna teiste raskuste all.

Wahepeal koondas Aleksander I oma wäed Beresina äärde, et prantslaste taganemise teed kinni panna. Napoleon jõudis kaks hädasilda üle jõe ehitada ja muist wäge üle saata. 14., 15. ja 16. septembril möllas kibe wõitlus mõlemil pool kaldal. Napoleonil jäi siin kõigest 9000 sõjariistus ja üle 20.000 sõjariistata sõjamehe järele. Nii oli siis Prantsuse sõjawägi oma sõjalise tähtsuse kaotanud. Tal ei jäänud muud üle, kui põgeneda. Wahepeal tõusis ka külm 25—30 kraadi kõwaks ja prantslaste seisukord oli ennekuulmata hirmus. Terwe taganemise tee oli surnukehadega kaetud. Wiimaks jättis ka Napoleon oma sõjawäe maha ja kihutas ise minema. Üle piiri jõudes ei olnud Prantsuse sõjawäest lõpuks rohkem järel kui 1000 sõjariistus meest ja 9 suurtükki ja peale selle weel ligi 20.000 sõjariistata meest.

19. märtsil 1814 wõitsiwad Europa ühendatud wäed Pariisi ära, Napoleon kaotas trooni ja Europa rahu seati jalale.

Nõnda lõppes Isamaa sõda.

